

А. Г. Роздобудько

Хмельницька обласна організація Національної спілки краєзнавців України

**УЧАСТЬ ВИКЛАДАЧІВ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО
ПЕДАГОГІЧНОГО ІНСТИТУТУ У ДРУГІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ:
ЗА МАТЕРІАЛАМИ АРХІВУ МІНІСТЕРСТВА
ОБОРОНИ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ**

В статті досліджено бойовий шлях і військові нагороди фронтівиків – викладачів Кам'янець – Подільського державного педагогічного інституту за матеріалами Центрального архіву Міністерства оборони Російської Федерації.

Ключові слова: війна, педінститут, ордени, медалі, подвиг.

У 2010 році з-під пера знаних в Україні науковців О.М. Завальнюка, В.С. Прокопчука й А.П. Гаврищука з'явилося документально-публіцистичне видання «Кам'янець-Подільський державний учительський інститут у роки Великої Вітчизняної війни: дослідження, документи і матеріали, спогади». Доробок вчених включає розповіді про інститут напередодні та під час війни, нариси про 67 викладачів інституту, які були учасниками народної війни з фашистською навалою. Автори подали змістовні відомості про життєвий шлях славних колег, про їх особистий внесок у вистраждану перемогу над ворогом, про отримані ордени та медалі, про участь у розбудові Кам'янець-Подільського учительського інституту після війни. Видання авторів стало пишемним пам'ятником колегам-фронтівикам.

Якраз тоді, коли книжка вже була написана й видана, на сайті «Подвиг народа в Великой Отечественной войне 1941-1945 гг.» у мережі Інтернет були оприлюднені електронні копії десятків мільйонів аркушів документів із фонду 33 «Нагородні документи ГУК» Центрального архіву Міністерства оборони Російської Федерації (далі – ЦАМО РФ) про нагородження в роки війни бійців і командирів бойовими орденами та медалями «За відвагу» й «За бойові заслуги» (протягом першого року війни вибір нагород був невеликий: бойові подвиги відзначалися вище згаданими медалями та орденами Червоного прапора й Червоної зірки, а також медаллю «Золота Зірка» Героя Радянського Союзу та орденом Леніна. У травні 1942 року засновано орден Вітчизняної війни двох ступенів, у липні додалися ордени Суворова, Кутузова та Олександра Невського, у жовтні 1943 року – ордени Богдана Хмельницького, у листопаді – орден Слави). І хоча робота над проектом «Подвиг народа...» ще не завершена, банк даних сайту вже тепер вміщує документи на 12,6 млн. нагороджень. З появою доступу до такого масиву архівних матеріалів відкрилася можливість доповнити біографії фронтівиків новими відомостями про подвиги у Великій Вітчизняній війні, про звання та військові посади нагороджених, назви військових частин та з'єднань, хто представляв до нагороди, про дату та номер нагородного наказу, а також, який воєначальник його видав тощо.

В інтернетному банку даних нами знайдено майже 200 електронних аркушів документів із кількох десятків справ про нагородження 33 викладачів фронтівиків, згаданих у вище названому виданні. Решта осіб не фігурує у виставлених на сайті документах ЦАМО РФ. Причини цього можуть бути різними: або вони не були нагороджені під час війни бойовими орденами та медалями «За відвагу» й «За бойові заслуги», або їх нагородні документи ще не переведені в елек-

тронний вигляд, або ці документи зберігаються в іншому архіві. До речі, ті учасники бойових дій, кому випала щаслива доля зустріти 40-річчя Перемоги, удостоєні в 1985 році ордена Вітчизняної війни I або II ступеня, про що на сайті «Подвиг народа...» теж є інформація. Але наша розмова піде про нагороди воєнної пори.

Отримані з наказів військових начальників відомості про нагороди в роки війни по кожному фронтовику узагальнені й подаються в наступній таблиці.

Прізвище нагороджен.	Ордени					Медалі		
	ЧП	ОН	ВВ I ст.	ВВ II ст.	ЧЗ	Сл. III ст.	ЗВ	ЗБЗ
Альперін Ю.Й.								2
Ананьїн С.Ф.		1		1	2		1	
Анісімов М.К.	1							
Анцут В.П.					1			
Брицин М.Я.							1	
Ганенко Ф.М.					1			
Гнатенко І.Ю.					1		1	
ГорошкоВ.Я.					1			
Дудар М.А.								1
Зеленок І.С.	2				1			
Землінська М.М.								1
Івах І.В.					1	1	1	
Камишан С.І.					2		1	
Качур В.М.								1
КучерукО.С.			1				1	1
Ліпман Б.Р.					1			
Магден М.М.					1		2	1
Могенко І.А.								1
Савронь В.М.								1
Сапун В.М.								1
Свідер П.І.								1
Скірко В.Г.				3	1			
Скрипко В.П.		1	1	1	1			
СтефанцевМ.П.					1			
Суліменко С.Д.								1
Токар Й.І.				1	1	1		
Фінгерман О.Г.					1			
Циганівський С.М.						1		1
Цикра П.А.						1		
Цимбалюк Д.М.					1		2	
Чернущенко О.А.					1			
Шестакевич С.С.				1				
Щур О.Т.						1		

Скорочення: ЧП – Червоного прапора; ОН – Олександра Невського; ВВ – Вітчизняної війни; ЧЗ – Червоної зірки; Сл. – Слави; ЗВ – За відвагу; ЗБЗ – За бойові заслуги.

Отже, названі воїни 38 разів нагороджувалися бойовими орденами й 23 рази медалями «За відвагу» і «За бойові заслуги». Чотири учасники бойових дій отримали свої перші нагороди в 1942 році (С.Ф. Ананьїн – двічі, І.С. Зеленюк, В.М. Сапун, С.Д. Суліменко). Ще дев'ять нагороджень відбулися в 1943 році (І.С. Зеленюк – двічі, І.В. Івах, С.І. Камишан, О.С. Кучерук, Б.Р. Ліпман, М.М. Магден, Д.М. Цимбалюк, О.А. Чернущенко). Основна ж кількість нагороджень припадає на переможні 1944 та 1945 роки (відповідно 17 та 40). Сімнадцять учасників бойових дій пройшли війну офіцерами, шістнадцять були рядовими або мали молодше начальницьке звання. У складі артилерійських частин воювали шістнадцять чоловік. Вони були командирами гармат, батарей, дивізіонів, вогневих мінометних взводів. А от Д.М. Цимбалюк служив авіаційним стрільцем-радистом, І.С. Зеленюк та О.А. Чернущенко – політпрацівники, М.М. Землінська, О.С. Кучерук, О.Г. Фінгерман опікувалися пораненими. П'ятнадцять чоловік на момент нагородження були кандидатами або членами ВКП(б), вісімнадцять – отримували в боях поранення.

Фронтові будні склалися так, що серед майбутніх викладачів Кам'янець-Подільського ВНЗ, зазначених вище, першим нагороду отримав Іван Степанович Зеленюк (1909-1966). 17 січня 1942 року наказом № 20 Н військам Південно-Західного фронту старший батальйонний комісар І.С. Зеленюк, заступник начальника політвідділу 40-ї армії був нагороджений орденом Червоної зірки [1, арк.27, 29, 33]. Представляв І.С. Зеленюка до нагороди його керівник – начальник політвідділу армії. Причому, представляв не до Червоної зірки, а до ордена Червоного прапора. У нагородному листку від 12 грудня 1941 року зазначається: «3 перших днів т. Зеленюк показав себе енергійним вольовим політпрацівником, який вміє організувати маси на перемогу. Тов. Зеленюк двічі поїхав на передову лінію боїв у районі Сум із завданням відновити порядок у частинах і мобілізувати на розгром ворога. Незважаючи на небезпеку, він з'являвся на самих відповідальних ділянках фронту, особисто надихав бійців і приводив у порядок розладнані ряди. Тов. Зеленюк надав велику практичну допомогу керівництву 227 сд у боях під Сумами й домогся успішного вирішення бойового завдання цієї дивізії.

У кінці листопада в боях за Тім (селище міського типу Курської області на автодорозі Курськ – Воронеж – А.Р.) т. Зеленюк проявив особливу самовідданість і приклади справжнього більшовицького керівництва. Знаходячись з бійцями й політпрацівниками в боях на першій лінії, він на місці прийняв усі заходи для організації успішних дій. Сам безпосередньо організував розвідку, провів велику роботу по координуванню взаємодії між різними частинами, які брали участь у цій операції (у другій декаді листопада з'єднання 40-ї армії, зокрема, 3-гоповітряно-десантного корпусу, вели досить успішні бої по знищенню ворога в районі селища Тім, не раз заволодували цим пунктом – А.Р.)» [2, арк.24-26]. При розгляді командувачем та військовою радою 40-ї армії питання про нагороду І.С. Зеленюка пропозиція начальника політвідділу армії була змінена на орден Червоної зірки, яким його й відзначили.

9 жовтня 1942 року Указом Президії Верховної Ради СРСР у Червоній Армії було скасовано інститут військових комісарів і встановлено повну єдиначальність. У військах вводилися заступники командирів з політчастини, політпрацівники отримували такі ж військові звання й знаки, як і стройові командири. Старшому батальйонному комісару І.С. Зеленюку присвоїли звання полковника, а в листопаді 1942 року призначили заступником командира з політчастини 141-ї стрілецької дивізії [3, арк.123] 40-ї армії Воронежського фронту. Якраз тоді розпочалася підготовка до важливої фронтової наступальної операції, відомої тепер під назвою Острогозько-Розсошанської (13-27 січня 1943 року). У частинах та підрозділах дивізії під керівництвом І.С. Зеленюка була розгорнута ак-

тивна й різноманітна за формою масово-політична робота з особовим складом, яка знайшла відображення в книжці «Острогожско-Россошанская операция – «Сталинград на Верхнем Дону», де згадується прізвище Івана Степановича [4, арк.103]. У результаті операції військ Воронежського фронту спільно з 6-ю армією Південно-Західного фронту були розбиті 2-а угорська армія й три дивізії 8-ї італійської армії. Після завершення розгрому противника 141-у сд передали з 40-ї армії до сусідньої 60-ї армії того ж Воронежського фронту. З березня до жовтня 1943 року 60-а армія, а з нею й 141-а сд, перебували в складі Центрального фронту. Подаємо ці відомості про фронтове підпорядкування дивізії документу, що якраз командування названих фронтів підписувало чотири наступних документи на нагородження І.С. Зеленюка (всього ж на сайті «Подвиг народа...» виявлені нагородні документи І.С. Зеленюка в шести справах фонду 33 ЦАМО РФ, з яких й отримані додаткові відомості про бойові заслуги Івана Степановича, час його нагородження орденами Червоної зірки та Червоного прапора).

Одним із таких документів, де дана оцінка участі полковника в Острогозько-Россошанській операції, був нагородний листок від 19 травня 1943 року, підписаний командувачем 60-ї армії генерал-лейтенантом І.Д. Черняховським та членом військової ради генерал-лейтенантом О.І. Запорожцем, погоджений 22 червня начальником політуправління Центрального фронту генерал-майором С.Т. Галаджевим. Високі воєначальники відмічали, що «...полковник Зеленюк під час наступальних дій дивізії з 13.1 по 21.1.43 р. провів велику партійно-масову роботу, в результаті чого частини дивізії успішно виконали бойовий наказ. У районі 1-е Сторожеве, Архангельське, Маслов Лог, Боршове, Пашенкове (тепер Хохольський район Воронежської області – А.Р.) була прорвана сильно укріплена оборона противника. Частинами дивізії звільнено десятки населених пунктів, знищено до 7000 солдат й офіцерів противника, узято в полон 4300 чол. Захоплено трофеїв: 170 гармат різних калібрів, 35 складів з боеприпасами та продовольством, 1200 гвинтівков, 22 рації та інше військове майно. Під час бойових дій полковник Зеленюк, з'являючись на самих небезпечних і відповідальних ділянках, особисто надихав бійців і командирів на бойові подвиги, на переслідування й знищення противника» [5, арк.162]. Іван Степанович тим нагородним листком був представлений до ордена Леніна. Але далі по інстанціях справа не пішла.

Та невдовзі І.С. Зеленюк все ж таки був відзначений нагородою. 16 червня 1943 року начальник політуправління Воронежського фронту генерал-майор С.С. Шагілов підписав подання про нагородження І.С. Зеленюка орденом Червоного прапора. У нагородному листку, зокрема, йдеться, що «...т. Зеленюк під час останніх наступальних боїв у січні-березні 1943 року брав активну участь у боях, своїм керівництвом партійно-політичними органами дивізії забезпечував її бойові успіхи. 141 дивізія в складі 60 армії разом з іншими частинами цієї армії під час операції очистили від противника територію близько 400 км і захопили велику кількість населених пунктів, трофеїв та полонених». Того ж дня наказом № 091 військом Воронежського фронту, підписаним командувачем фронтом генералом армії М.Ф. Ватутіним та членом військової ради генерал-лейтенантом М.С. Хрущовим, полковник І.С. Зеленюк, колишній (так у наказі. – А.Р.) заступник командира з політчастини 141-ї стрілецької дивізії, був нагороджений орденом Червоного прапора [6, арк.9-11]. Чому «колишній»? Відповідь на це знаходимо в ґрунтовному науковому дослідженні відомого вченого А.Г. Філіпюка «Життя, віддане справі: трудова, громадська та науково-педагогічна діяльність Івана Степановича Зеленюка», де подається документ про відрядження І.С. Зеленюка в цей період у Москву в розпорядження Головного політуправління РСЧА [7, арк.50].

Того ж місяця, 28 червня 1943 року, вийшов ще один наказ про нагородження полковника І.С. Зелєнука орденом Червоного прапора. На цей раз наказ № 091 Н видали командувач Центрального фронту генерал армії К.К. Рокосовський та член військової ради генерал-майор К.Ф.Телегін [8, арк.1]. Отож, електронні копії документів ЦАМО РФ, оприлюднені на сайті «Подвиг народа...», надають деякі нові відомості з фронтової біографії І.С. Зелєнука.

У березні 1944 року ЦК КП(б) України відкликав І.С. Зелєнука з фронту й призначив його першим секретарем Чернівецького обкому партії. А з лютого 1947 року до своєї передчасної кончини в 1966 році Іван Степанович плідно працював директором Кам'янець-Подільського державного учительського згодом, ректором педагогічного інституту [9].

Його наступником на цій посаді став теж фронтовик із драматичною й героїчною військовою долею Іван Вікторович Івах (1918-1989), досвідчений педагог, проректор із наукової роботи, доцент, кандидат фізико-математичних наук. І.В. Івах був призваний на дійсну військову службу Смотрицьким РВК у листопаді 1939 року, проходив службу в 390-у гаубичному артилерійському полку 17-ї стрілецької дивізії в м. Полоцьк, де його й застала війна. 21 серпня 1941 року був важко поранений, потрапив у полон, перебував у таборах у Великих Луках, Вітебську, Полоцьку. 21 квітня 1942 року зумів втекти й 5 травня перетнув лінію фронту. Пройшовши перевірку в спец таборі НКВС, 25 липня був призначений командиром гармати 252-ї танкової бригади, що формувалася в Московському окрузі, з грудня служив у 39-й танковій бригаді 23-го танкового корпусу 3-ї гвардійської армії, а з червня 1943 року – він командир гармати 1501-го винищувального протитанкового артилерійського полку того ж самого танкового корпусу 3-ї гвардійської армії. У складі полку І.В. Івах вивольяв від окупантів Україну, Румунію, Угорщину, Австрію [10].

На фронті не раз, виявляючи сміливість та мужність, здійснював героїчні вчинки, про що свідчать нагороди – два бойові ордени та медаль «За відвагу». Документи про нагородження І.В. Іваха виявлені в трьох справах електронно-го банку даних із фонду 33 ЦАМО РФ.

20 листопада 1943 року наказом № 10 Н по артилерії 23-го танкового корпусу 3-го Українського фронту старший сержант І.В. Івах, командир гармати 3-ї батареї 1501-го втпап, кандидат у члени ВКП(б), був нагороджений орденом Червоної зірки. Його особистий подвиг полягав у тому, що він «... під час бою 5 листопада 1943 року під с. Грузинівка, південніше ст. Кудашівка (тепер населені пункти Криничанського району Дніпропетровської області, на півдорозі між Дніпропетровськом і Кривим Рогом. – А.Р.), проявив себе сміливим, рішучим молодшим командиром. Коли німці перейшли в контратаку, тов. Івах, не зважаючи на сильний вогонь противника, влучно корегував вогонь гармати, в результаті чого атака німців була відбита, знищено або поранено до взводу піхоти ворога» [11, арк.1, 6, 7].

Наступну нагороду відважний командир отримав за один із боїв під час Ясо-Кишинівської стратегічної наступальної операції (20-29 серпня 1944 року). 22 серпня в бою в районі Тиргу-Фрумос (місто за 45 км на захід від Ясо) старший сержант І.В. Івах, на той час вже старшина 3-ї батареї, разом з командиром гармати сержантом Замалудіновим [Халей Валєєвич] викотив гармату на відкриту вогневу позицію й прямою наводкою знищив три кулеметних точки й п'ять ДЗОТів противника, чим забезпечив успішне просування нашим танкам і піхоті. 5 жовтня 1944 року наказом № 04 Н по 1501-му втпап 23-го танкового корпусу 2-го Українського фронту Іван Івах був нагороджений медаллю «За відвагу» [12, арк.1, 3].

Третю свою бойову нагороду старшина отримав на території Угорщини. У нагородному листку, підписаному командиром полку, зазначається: «У боях з 26 січня по 4 лютого 1945 року т. Івах безперейбно забезпечував батарею бое-

припасами та продуктами харчування. 4 лютого в бою під с. Шерегелеш (на південний захід від Будапешта) т. Івах замінив командира взводу, який вибув, й особисто, ведучи вогонь з гармати прямою наводкою, відбив дві контратаки танків противника, при цьому знищив танк та бронетранспортер і до 15 солдатів ворога. Отримавши поранення, залишився в строю й продовжував виконувати бойове завдання. Гідний урядової нагороди ордена Вітчизняної війни II ступеня». Проте, командувач артилерією 23-го тк відхилив пропозицію командира полку й погодив нагороду дещо нижчого рівня – орден Слави III ступеня. 19 лютого 1945 року наказом № 04 Н військам 23-го тк Івах І.В., старшина батареї 1501-го вптап, був нагороджений зазначеним орденом [13, арк.1, 5, 123, 124].

Отже, наведені архівні документи допомагають скласти уявлення про бойові подвиги та фронтові будні І.В. Іваха.

Повернувшись до мирної праці, Іван Вікторович майже 40 років свого життя присвятив Кам'янець-Подільському державному педагогічному інституту, залишивши помітний слід у його розбудові, особливо, на посаді ректора в 1966-1977 роках.

Ще одним яскравим представником когорти фронтовиків, майбутніх викладачів інституту, був Василь Петрович Скрипко (1922-2004). Двадцять п'ять своїх молодих років він віддав Збройним Силам СРСР, демобілізувався в званні полковника. А починав у перші місяці війни курсантом артилерійського училища. Після прискороного курсу навчання молодший лейтенант січні 1942 року став командиром гаубиці, а невдовзі – командиром взводу 888-го артилерійського полку 326-ї стрілецької дивізії 10-ї армії Західного фронту. У вересні 1942 року отримав перше поранення, у лютому 1943-го – друге. Після видужання – знову на фронт, очолював розвідувальний підрозділ, а в січні 1944 року був направлений в 9-у артилерійську дивізію прориву Резерву Головного командування 3-го Українського фронту, призначений командиром 6-ї батареї 212-го гаубичного артилерійського полку 23-ї гаубичної артилерійської бригади. Дивізія билася з ворогом на території України, Молдавії, Румунії, Югославії, Угорщини, Австрії. У післявоєнні роки продовжував службу в армії.

Звільнившись у запас, обрав місцем проживання Кам'янець-Подільський. У 1966-1978 роках працював начальником міжобласних курсів, а відтак – штабу цивільної оборони міста, проводив заняття з погодинною оплатою в інституті. У 1978 році В.П. Скрипко перейшов на постійну роботу викладачем інституту, очолював кафедру, активно займався громадською роботою в колективі та місті, Почесний громадянин Кам'янця-Подільського [14].

Славним воєнним рокам Василя Петровича присвячено чимало публікацій у літературних джерелах, разом з тим документи ЦАМО РФ містять кілька конкретних прикладів бойової роботи офіцера-артилериста і свідчать про його мужність та високі командирські якості. Так, зокрема, у нагородному листку від 22 лютого 1944 року за підписом командира 212-го гап зазначається, що 11 січня в бою під Новомиколаївкою лейтенант Скрипко під сильним артилерійським обстрілом за своєю ініціативою, нехтуючи смертельною небезпечкою, рішуче вийшов на вогневі позиції й прямою наводкою батареї подавив ворожі гармати, розсіяв до двох рот піхоти, знищив два взводи автоматників, відбивши масовану контратаку ворога. 9 березня 1944 року наказом № 04 Н по 23-й габр 3-го Українського фронту В.П. Скрипко удостоєний першої бойової відзнаки – ордена Червоної зірки [15, арк.1, 2, 28].

Батарея хороброго командира відмінно показала себе в перший день Ясо-Кишинівської наступальної операції. 20 серпня 1944 року при прориві оборони противника в районі села Леонтина (сильно укріплений вузол опору німців за

20 км. на південний схід від Бендер) артилеристи під його командуванням знищили спостережний пункт, подавили артилерійську та мінометну батарею ворога, чим забезпечили просування нашої піхоти на своїй ділянці. 21 серпня батарея вела активні бойові дії в районі села Попяску. За ці бої старший лейтенант В.П. Скрипко 4 жовтня 1944 року наказом № 055 Н командувача артилерією 37-ї армії нагороджений орденом Вітчизняної війни II ступеня [16, арк.1, 9, 10].

А невдовзі, 20 жовтня 1944 року, В.П. Скрипко відзначився знову. На цей раз у боях під Белградом керована ним батарея першою форсувала річку Сава, прямою наводкою зруйнувала укріплення ворога й відбила його контратаку на захопленому плацдармі. За проявлену мужність та нанесення ворогу великих втрат старший лейтенант В.П. Скрипко, командир батареї 212-го гап, 6 листопада наказом № 045 Н командувача артилерією 57-ї армії нагороджений ще вищою відзнакою – орденом Александра Невського [17, арк.1, 12, 13].

Артилерійські полки 23-ї габр весь час перебували на самих важких й важливих ділянках фронту, знищуючи укріплення та живу силу ворога. Так було й наприкінці 1944 року, коли 212-й гап бився за місто Секешфехервар, що за 65 км на південний захід від Будапешта. 20 грудня відважний командир батареї з метою ефективного враження ворога, який зайняв позиції за насипом залізниці й не проглядався, незважаючи на сильний артилерійсько-мінометний і кулеметний вогонь противника, «...висунувся за передній край нашої піхоти, підповз на 200-300 метрів до оборони противника й, уміло керуючи вогнем батареї, влучними попаданнями знищив три вогневі точки й до взводу піхоти противника. Отримавши поранення, продовжував корегувати вогонь до тих пір, поки противник не залишив свої позиції». За уміле керування вогнем батареї й проявлені при цьому відвагу й мужність старший лейтенант Скрипко 4 лютого 1945 року наказом № 05 Н командувача артилерією 4-ї гвардійської армії був нагороджений орденом Вітчизняної війни I ступеня [18, арк.1, 3, 62, 63].

Отже, у рамках даної статті подаємо лише кілька конкретних прикладів бойових подвигів фронтовиків – майбутніх викладачів Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту, зафіксованих у нагородних документах. Відкритий доступ до матеріалів фонду 33 ЦАМО дозволяє отримати додаткові відомості про героїзм наших славних попередників на фронтах Великої Вітчизняної війни й схилити голову перед світлою пам'яттю тих, кому пощастило вижити у війні, й тих, хто поліг на полі боротьби.

Список використаних джерел:

1. Центральний архів Міністерства оборони Російської Федерації, ф.33, оп.682524, спр.441 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.podvignaroda.ru/?n=11519373.
2. Там само, спр.442 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.podvignaroda.ru/?n=11519373.
3. Завальнюк О.М. Кам'янець-Подільський державний учительський інститут у роки Великої Вітчизняної війни : дослідження, документи і матеріали, спогади / О.М. Завальнюк, В.С. Прокопчук, А.П. Гавришук ; Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, Наук. б-ка, Центр дослідження історії Поділля. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2010. – 447 с. : іл.
4. Филоненко С.И. Острогожско-Россошанская операция – «Сталинград на Верхнем Дону» / С.И. Филоненко, А.С. Филоненко ; [науч. ред. В.И. Логунов]. – Воронеж : Кварта, 2005. – 412 с. : ил.
5. ЦАМО РФ, ф.33, оп.687572, спр.57 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.podvignaroda.ru/?n=45980375.
6. Там само, оп.686044, спр.184 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.podvignaroda.ru/?n=17581293.

7. Філінюк А.Г. Життя, віддане справі: трудова, громадська та науково-педагогічна діяльність Івана Степановича Зеленюка : іст. нарис / А.Г. Філінюк. — Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2008. — 332 с. — (Сер. «Керівники навчального закладу»).
8. ЦАМО РФ, ф.33, оп.686044, спр.1740 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.podvignaroda.ru/?n=19364422.
9. Філінюк А.Г. Вказ. праця. — С. 52, 87.
10. Завальнюк О.М. Вказ. праця. — С. 135.
11. ЦАМО РФ, ф.33, оп.686044, спр.1886 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.podvignaroda.ru/?n=26633747.
12. Там само, оп.717037, спр.2280 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.podvignaroda.ru/?n=45379238.
13. Там само, оп.690306, спр.1446 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.podvignaroda.ru/?n=47234801.
14. Завальнюк О.М. Вказ. праця. — С. 249, 252.
15. ЦАМО РФ, ф.33, оп.690155, спр.1989 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.podvignaroda.ru/?n=32403120.
16. Там само, оп.690306, спр.1427 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.podvignaroda.ru/?n=42481658.
17. Там само, оп.686196, спр.1369 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.podvignaroda.ru/?n=23111435.
18. Там само, оп.690306, спр.1440 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.podvignaroda.ru/?n=42132089.

The paper investigate sand battle your way rewards military veterans-teachers Kamenetz-Podolsky State Pedagogical Institute for Materials Central Archives of the Ministry of Defence of the Russian Federation.

Key words: war, Pedagogical Institute, awards, medals, feat.

Отримано: 05.03.2015 р.

УДК 330.212.86(477)«1917/1921»

Л. А. Сокур

Канівський гуманітарний інститут Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

ПРОЦЕС УКРАЇНІЗАЦІЇ ДІЛОВОДСТВА ЯК ЕЛЕМЕНТ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ ПЕРІОДУ НАЦІОНАЛЬНО- ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ 1917-1921 рр.

У статті висвітлено проблему формування державної політики в Україні періоду національно-визвольних змагань (1917-1921 рр.); розглянуто питання українізації діловодства як елемента державної політики, внесок українських урядів у процес українізації діловодства; проаналізовано здобутки українських національних урядів та уроки минулого у цій сфері.

Ключові слова: державна політика, українізація, сфера діловодства, Українська Центральна Рада, Генеральний Секретаріат, Українська Держава, Директорія.

Сучасне українське суспільство переживає глибокі перетворення в усіх сферах суспільно-політичного життя. З новою силою на початку ХХІ століття в Україні постало мовно-національне питання, а українська державність вкотре проходить тест на стійкість та виборює право на існування в сім'ї євро-